

5. Socialliq funkciya (baylanis-sociallasiv procesiniñ bir bólegi sıpatında; socialliq tarmaqlar hám proektler);

6. Basqariw funkciyası (elektron hákimiyat; kompaniya hám shólkemler basqariwı; tálim sistemasındağı basqariwı);

7. Psixologiyalıq funkciyası (shaxs rawajlanıwı ushın tájiriye maydanı; internet penen baylanisli iskerlik nátiyjesinde shaxs ózlik kórsetkishleriniñ ózgeriwı (motivaciya, “men” koncepciyası dúzilisinde, qádiriyatları ańlawdağı ózgerisler); internet addikcılar – minez-qılıq fenomenologiyası specifikaciyası (tarmağı); internet – baylanis (kommunikaciya) ádetgeidey jámiyetlik ámeliyattıñ jańa quralı sıpatında);

8. Kewilkóteriwshi funkciya (oyınlar; video, audio, multimedia; internet-toparlar baylanısı).

Qızıǵı sonda, sanap ótilgen funkciyalar bir-biriniñ logikalıq dawamı bolıp, olar bir-birin tákirarlaydı. Máselen, jámiyetlik funkciya mazmunında baylanis, xabar, basqariw, tálim hám úyretiw, kewilkóteriwshi funkciyalarınıñ elementleri bar. Tálim beriw, úyretiw funkciyası xabar funkciyası, atap aytqanda, onıñ xabar, maǵlıwmat deregi funkciyası menen saykesh keledi. Sonday-aq, mazmunı boyınsha kewilkóteriwshi hám socialliq funkciyalardıñ elementlerin de ańlatadı. Aralıqtan oqıtıwda tálim-tárbiya proceslerin ámelge asırıw ushın onı shólkemlestiriwde

internetniñ kásiplik baylanis quralı sıpatında ózine tartıwın talap etedi [5].

Bilimlendiriwde Web 2.0 saytlarınan paydalanıwdıñ innovaciyalıq qásiyetleri resursların birgelikte jaratıw hám olardan paydalanıw. Bul ózine tánlik bilimlendiriw sistemasında Internetten, anıǵıraǵı, Web 2.0 texnologiyalarınan paydalanıwdıñ didaktikalıq principlerin ózgettiredi.

Web 2.0 texnologiyasınıñ payda bolǵanǵa shekem internet hám internet texnologiyalarınan tálim sistemasında, tiykarınan, tálimniñ individual kórinislerde paydalanılǵan. Baylanisniñ jámáátlik kórinisleri bar bolsa da, usı texnologiya menen baylanisli iskerlik jeke tártipte kalgan.

Web 2.0 – tarmaqtan paydalanıwshılar sanı qansha kóp bolsa, tarmaqtıñ jumısı sonsha jaqsılanadı hám bul tarmaqta óz ara qatnasıqlardı esapqa alıw arqalı anıqlawshı sistemalardı proektlestiriw metodikası. Web 2.0 dıñ qásiyeti – kontentni toltırıw ushın paydalanıwshılardı ózine tartıw principini.

Web 2.0 –internet tiykarında saytlar emes, insanlar, olardıñ bilimleri hám óz ara qatnasıqları dáwiri esaplanadı. Demek, bul insanlar ushın veb hám onıñ tiykarǵı ideyası óz ara qatnasıqlardı ápiwayılastırıw usılları.

Ádebiyatlar

1. Aripov M., Dottoev S., Fayzieva M. Web texnologiyalari. - T.: “Noshir”, 2013, 280-b.
2. Aripov M., Fayzieva M. Web texnologiyalarga qaratilgan kurslarni o’qitishning hozirgi kundagi ahamiyati // O’qituvchilarning zamonaviy texnologiyalar bwyicha kompetentligi: muammo va echimlar. Vazirliv tizimidagi oliy talim va ilmiy-amaliy anjuman materiallari. –Toshkent: TDPU, 2012, 152-154 -b.
3. Xaytullaeva N.S. Bo’lajak informatika o’qituvchilarini metodik tayyorlash tizimida Web-texnologiyalardan foydalanish: Avtoreferat: 13.00.02.-T. 2019. 45b.
4. <http://www.intuit.ru/departament/internet/webtechno/> - Web-texnologii. Uchebniy kurs., A.V.Sichev – Internet universitet informatsionix texnologiy INTUIT.RU., 04.02.2009.
5. http://ru.wikipedia.org/wiki/Veb_2.0. - Veb 2.0., Vikipediya – svobodnaya entsiklopediya., 08.04.2009.

REZYUME

Maqolada Internet texnologiyalarining rivojlanish bosqichlari hususan Web-texnologiyalar haqida, ularniñ tálim jarayoniga roli va ahamiyati va Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 texnologiyalarining biri-biridan farqi haqida keltirib wtilgan.

PEZIOME

В статье рассматриваются этапы развития интернет-технологий, в частности, веб-технологий, их роль и значение в образовательном процессе, а также различия между технологиями Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0.

SUMMARY

The article discusses the stages of development of Internet technologies, in particular, Web-technologies, their role and importance in the educational process, and the differences between Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 technologies.

ТАЛАБАЛАРДА КОГНИТИВ КОМПЕТЕНТЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЧИЗМА-ТАСВИРИЙ МОДЕЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИ

Ж.С.Отепбергенов – катта ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: компетенция, когнитив компетентлик, когнитив стратегия, чизма-тасвирий моделлар, метарежа, граф мантиси, фрейм.

Ключевые слова: компетенция, когнитивная компетентность, когнитивная стратегия, графические модели, метарежа, граф-логика, фрейм.

Key words: competence, cognitive competence, cognitive strategy, graphic models, metaregas, graph-logic, frame.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида [1] олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини bosqichma-bosqich кредит-модуль тизимига ўтказиш; халқаро тажрибалардан келиб чиқиб, олий таълимнинг илғор стандартларини жорий этиш, жумладан ўқув дастурларида назарий билим олишга йўналтирилган таълимдан амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган таълим тизимига bosqichma-bosqich ўтиш муҳим вазифалар сифатида белгилаб берилди. Ўқитишнинг кредит-модуль тизими компетенциявий ёндашув билан бевосита уйғун амалга оширилиб, модулли ўқитиш технологияларининг натижаси сифатида бўлажак мутахассисларда таркиб топтириладиган компетенциялар акс этади. Шундай компетенцияларнинг бири-бу бўлажак мутахассисларда когнитив компетентликни ривожлантириш ҳисоб-

ланади. Бугунги кунда дунё микёсида компетенциявий ёндашувга асосланган таълим муаммолари педагогика фанида кенг тадқиқ этилмоқда. Компетенция (лотинча competencia) асосан инсон яхши хабардор, билим ва тажрибага эга бўладиган масалалар доирасини ифода этади ва “компетенция” атамаси 1965 йилда илк бор Н.Хомскийнинг “Синтаксис назарияси аспекти” деб номланган асарида қўлланилган. Компетентлик деганда эса инсоннинг маълум бир соҳада самарали фаолиятни амалга оширишга тайёрлиги ва қобилиятини ифода этувчи унинг интегратив шахсий динамик тавсифи тушунилади. “Когнитив” тушунчаси эса “билиш”, “билиш фаолияти” билан бирга қўлланилади. Илмий адабиётлар тахлили ҳозирга вақтда тадқиқотчилар томонидан когнитив компетентликнинг 20га яқин компонентини ажратиш кўрсатганлигини кўрсатди. Назарий қоидаларга асосланган ҳолда бўлажак

ўқитувчиларда когнитив компетентликни ривожлантириш тузилмасини қуйидаги кўринишда тасвирлаш мумкин (1-расмга қаранг).

1-расм. Бўлажак педагогнинг когнитив компетентлиги тузилмаси

Ўзбекистон узлуксиз таълимнинг 110000 – Педагогика таълим соҳасининг Давлат таълим стандартида битирувчиларнинг касбий фаолиятининг асосий турлари ва уларга қўйиладиган умумий малака талаблари қуйидагича белгилаб берилган: [2:12-13].

- педагогик фаолиятида,
- илмий-тадқиқот фаолиятида,
- маънавий-маърифий фаолиятида,
- ташкилий-бошқарув фаолиятида.

Когнитив компетентликнинг етакчи фаолият тури сифатида ахборотларни самарали излаб топиш, таҳлил қилиш, қайта ишлаш, тизимлаштириш, эсда сақлашга доир ўқув вазифаларини ишлаб чиқишга алоҳида зарурат борлиги аниқланди. агар когнитив фаолиятнинг хилма-хил метод ва усулларидан мақсадли фойдаланилса, мазкур фаолият самарали амалга ошиши мумкин. Бизнинг тадқиқотимиз доирасида таълим мазмуни шахсий когнитив фаолият стратегияларини ўзлаштириш ҳисобига чуқурлаштириб борилди. Когнитив стратегия – бу оламни икки йўл билан англаш усули: алоҳида фан йўналишларининг когнитив стратегиялари (тадқиқот қонун ва методлари) ҳамда когнитив жараён амалга ошадиган билиш механизмлари ва воситалари нуктаи назаридан [4:20].

Таълимни ахборотлаштириш шароитида когнитив компетентликни ривожлантиришга йўналтирилган ўқитиш жараёни доирасида ҳал этиш лозим бўлган вазифалардан бири талабаларнинг ахборот-коммуникация технологиялари воситасида моделлар, семантик когнитив карт, чизма, граф, жадвал, диаграмма кабиларни яратишнинг турли усулларини ўзлаштиришдан иборат. Ахборотларни тақдим этишнинг чизма-тасвирий модели– бу “иҳчамлаштирилган” методик ва технологик усуллар йиғиндиси ва ўқув материалларини визуллаштириш демакдир [3:160].

Ўқув жараёнида талабаларнинг когнитив компетентлигини ривожлантиришда чизма-тасвирий моделларнинг қуйидаги турларидан фойдаланиш самарали бўлишини тажриба-синов ишлари исботлади. Булар:

- ўқув элементларининг граф мантиғи,
- метарежалар,
- Н.Эрганованинг таянч конспекти,
- М.Минскийнинг фрейм модели,
- продукцион модел,
- мантикий модел,
- семантик тармоқлар модели,
- чизма-конспект,
- ментал(интеллект) карт ва ҳ.к.

Талабаларнинг когнитив компетентлигини ривожлантиришда масалан матаражалар муҳим аҳамият касб этади. Н.Эганова томонидан таклиф этилган метарежа талабаларнинг ўқув ахборотларини психологик ва психофизиологик идрок этиш талабларига жавоб берувчи геометрик шаклларда ифодаланган ахборот элементларидан фойдаланиш

асосида идрок этиш жараёнларини фаоллаштиради.

Метарежа ўзида маълум бир маъно ифодаловчи инвариант кўплаб тасвирий шаклларни (чизик, булут-симон, тўртбурчак, учбурчак, доира) акс эттиради [5].

Метарежанинг ўқув жараёнидаги афзаллиги шундаки, эмоционал-ҳиссий шакллардан фойдалаш орқали ўқув материални ўзлаштириш жараёни тезлашади ва осонлашади. Масалан, мотивлар назариясига доир қуйидаги метарежани намуна сифатида келтириб ўтиш мумкин (2-расмга қаранг).

2-расм. “Мотивацион назариялар мазмуни” мавзуси бўйича метарежа намунаси

Инсоннинг когнитив оламида тушуниш учун сунъий интеллект соҳаси билан боғлиқ когнитив чизмаларни тадқиқ этишнинг яна бир йўналишини қисқача баён этиш лозим. Бу йўналишларнинг бири фреймлар ҳисобланади. 1974 йилда америкалик олим Марвин Минский воқеий чизгиларни фрейм деб номлашни таклиф этди. Инглизчадан таржима қилинганда *frame* қолип (рамка), калка (каркас), тана маъноларини билдиради. Янги назарияга тааллуқли асосий атаманинг бундай номланишига сабаб фрейм ўзида инсон қачондир тўқнаш келган, кўп маротаба дуч келган одатий вазиятнинг барча қисмлари рўйхатини эмас, фақат мазкур вазият учун жуда муҳим бўлганларини акс эттиришидадир. Аниқ бир вазиятда мазкур зарур таркибий қисмларнинг бирортасини мавжуд бўлмаслиги инсонни уни бошқа турдаги одатдаги вазиятга олиб ўтишга мажбур қилади ҳамда унга мос келувчи бошқа фреймни фаоллаштиради. Фақат мажбурий белгилар (атрибутилар) реал вазиятларда аниқ моҳият касб этадиган мавҳум элементлардан ташкил топадиган воқеликка умумий қобик вазифасини бажарадиган умумлашган шакл кўринишига эга бўлади. Фрейм ўзида одатий вазиятларни тасаввур қилиш учун маълумотлар тизимини акс эттиради” [6].

Минский назариясида “вазият” атамаси остида инсон онгида акс этувчи ташки оламнинг хилма-хил воқеликларининг умумий мазмуни тушунилади: ҳаракат, жараёнлар, ҳодиса, табиий объектлар ва артфактлар, бошқа одамларнинг хулқ-атвори, оғзаки ва ёзма матнлар ва ҳ.к. Фрейм ўзида қандайдир аниқ вазиятни ифода этади, унда маълум бир тоифага тегишли ўхшаш вазиятларнинг асосий белгилари сақланиб қолади. Фреймни тугунлар ва тугунлар орасидаги алоқадорликни ифода этувчи чизиклардан ташкил топадиган чизмалар кўринишида график тасвирлаш мумкин. Фреймнинг умумлашган тузилмаси 2 -расмда келтириб ўтилган. Фреймнинг юқори тугунида одатда фреймни (тушунча, воқеа, роль ва ҳ.к.) тавсия этувчи маълум бир объектни аниқлаб берувчи унинг номи берилади.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, билимларни тақдим этишнинг фрейм модели “иҳчамлаштирилган” ва тизимлаштирилган ахборотларни жадвал ёки матрица кўринишида акс эттиради.

3-расм. Фреймнинг график тузилмаси

Демак, бугунги ахборотлар оқими шиддат билан ривожланаётган бир вақтда ушбу ахборот муҳитида катта ҳажмдаги маълумотларни ўзлаштириш ва талабаларнинг когнитив компетентликни ривожлантиришда юқоридаги каби чизма-тасвирий моделлардан фойдаланиш таълимнинг сифатини ошириш имконини яратади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.10.2019 й., 06/19/5847/3887-сон.
2. Олий таълимнинг Давлат стандарти: 110000 – Педагогика таълим соҳасининг Давлат таълим стандарти. Расмий нашр. – Тошкент: 2015, 58-б.
3. Лаврентьев Г.В. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов. Часть 2. / Г.В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева, Н.А. Неудихина–Барнаул: АлтГУ, 2004. –С. 232.
4. Пилигин А.А. Познавательные стратегии школьников: от индивидуализации – к личностно-ориентированному образованию: Монография / А.А. Пилигин. – М.: Твои книги, 2012. –С. 416.)
5. Эрганова Н.Е. Методика профессионального обучения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. –М.: Издательский центр «Академия», 2007, -С. 160.
6. Из интервью М.Минского журналу «Discover» в январе 2007 года.
URL:<http://www.raai.org/library/papers/Minsky/minsky.htm> (Дата обращения 3.04.2016)

РЕЗЮМЕ

Жаҳон миқёсида таълим тизимига компетенциявий ёндашувни амалга ошириш талаб этилмоқда. Катта ҳажмдаги ўқув материалларини ўзлаштиришда ва талабаларнинг когнитив компетентлигини ривожлантиришда чизма-тасвирий моделлардан фойдаланиш тавсия этилади.

РЕЗЮМЕ

Во всем мире требуется компетентностный подход к системе образования. Рекомендуется использовать графические модели в усвоении больших количеств учебных материалов и развитии когнитивной компетентности студентов.

SUMMARY

There is a need for a competent touch to the worldwide educational system. It is recommended to use graphic models in the development of large-scale learning materials and the development of students' cognitive competence.

ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИ СОҲАСИДА ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ МАЗМУНИ

А.О.Очилов – катта ўқитувчи

Қарши давлат университети

У.У.Сааддинов – ассистент ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: касбий касалликлар, таркибий босқичлар, гипотеза қуриш, манзилли таълим оловчилар, ўқув полигонлари.

Ключевые слова: профессиональные заболевания, структурные этапы, построение гипотезы, целевые получатели образования, учебные полигоны.

Key words: professional disorders, structural stages, building hypothesis, targeted education recipients, training grounds.

Маълумки, мамлакатимизда таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар барча соҳаларда бўлаётгани сингари талабаларга ўқитилаётган касб таълими ва махсус техник фанларнинг, айниқса, бугунги кунда долзарблиги ортиб бораётган ҳаёт фаолияти хавфсизлиги сингари қўшимча фанларнинг мазмунан илгор ўқитишнинг замонавий шакл ва технологияларини жорий этишни талаб этади. Бунда талабаларни таълим муассасасини тамомлагандан сўнг ишлаб чиқариш шароитида хавфсиз меҳнат шароитини яратиш, касбий касалликлар ва ишлаб чиқаришда шикастланишнинг олдини олиш, иш қобилияти сақланишини таъминлашга қаратилган ижтимоий-иқтисодий, ташкилий, техникавий, санитария-гигиена ва даволаш-профилактика тадбирлари тизимини ўқитишдан иборат.

Олий ва ўрта махсус ўқув юртларида касбий таълим жараёнида талабаларга ҳаёт фаолияти хавфсизлиги фани инсоннинг кундалик яшаш турмуш тарзи, унинг меҳнат фаолияти, меҳнат ҳақидаги қонунларга тўғри риоя этиш шароитини, меҳнатнинг давлат ва тармоқ стандартлари тизими хавфсизлиги, меҳнатни муҳофаза қилиш қоида ва меъёрларини таълим бериш орқали амалга оширади.

Касбий таълим жараёнида талабаларда ҳаёт фаолияти хавфсизлиги соҳасида педагогик таълим тизимининг мазмунини:

- ҳаёт фаолияти хавфсизлигининг умумэтироф этилган илмий-назарий асосларини ўқитишни таъминлаш;

- мазкур йўналишдаги узлуксиз анъанавий ва ноанъанавий таълим тизимининг методик таъминотини такомиллаштириш;

- муносиб ҳаёт фаолиятини таъминлашга кодир маънавиятли шахсни тарбиялаш;

- ҳаёт фаолияти хавфсизлиги таълим тизимини ривожлантириш, илгор ғоялар ва стратегияларга асосланган янги техник воситалар ва технологияларни жорий этиш бўйича ишларни такомиллаштириш;

- барча соҳаларда ҳаёт фаолияти хавфсизлиги йўналишида ўқитишни модернизациялаш;

- маҳаллий, миллий ва халқаро миқёсда ҳаёт фаолияти хавфсизлигини ўқитишнинг ҳуқуқий меъёрларини ва ишлаш механизмининг методик таъминотини такомиллаштириш;

- бу соҳада илмий дунёқарашни шакллантириш, ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ҳаётда ўз шахсий тақдирини белгилашни ўрганишни ташкил этади.

Юқорида кайд этганимиздек касбий фаолият жараёнида ҳаёт фаолияти хавфсизлиги фани қўшимча фанлар сирасига кириб, уни ўқитиш методикасига доир илмий изланишлар ўтказишдан мақсад, ўқитиш ва ўрганиш хусусиятларини, самарали методларини ишлаб чиқиш ва амалда қўллашдан, техник воситалардан фойдаланишда хавфсизлик таъминотида доир масалаларни ечишдан иборат. Илмий изланишлар олиб бориш учун ўқитувчидан фаннинг мазмунини чуқур билиш талаб этилади.

“Қўпчилик талабалар ўзларининг касбий фаолият-